

9^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»
Αθήνα, 7-9 Νοεμβρίου 2013

Σάββατο, 9 Νοεμβρίου 2013, 17:00-19:00

Ανοικτή συζήτηση:

«Η ελληνική γλώσσα στην ανώτατη εκπαίδευση, στην επιστήμη και στην τεχνολογία – Εθνική και διεθνής διάσταση»

Ιωάννα Ν. Κονδύλη

Επίκουρη Καθηγήτρια Αστικού Δικαίου
Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών

Διατριβές σε ξένη γλώσσα στα ελληνικά ΑΕΙ;

«Μήγαρις έχω άλλο στο νου μου πάρεξ ελευθερία και γλώσσα;», έγραψε στον *Διάλογο* ο Διονύσιος Σολωμός, πλέκοντας άρρηκτα τις δύο έννοιες σε μιαν αξεχώριστη αλληλουχία, καθιστώντας την μία προϋπόθεση και συνέπεια της άλλης. Η απώλεια της μιας προαναγγέλλει την απώλεια και της άλλης, καθώς τα όρια της γλώσσας μας ορίζουν τα όρια του κόσμου μας¹. Η ελληνική λαλιά είναι μέρος, απόδειξη και έκφραση της εθνικής ταυτότητας. «Εσμέν Έλληνες τὸ γένος, ὡς ἦ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ», έλεγε ο Γεώργιος Γεμιστός Πλήθων, αντιστεκόμενος στην λατινοποίηση που επεδίωκαν οι Βιλλαρδουίνοι στην Πελοπόννησο.

Σήμερα, η ελληνική λαλιά κινδυνεύει από την de lege αναγνώριση της δυνατότητας εκπόνησης διδακτορικής διατριβής ή διπλωματικής εργασίας σε γλώσσα άλλη, διαφορετική της ελληνικής. Το πρόβλημα είχε αρχίσει ήδη με την αποτυχία του εκπαιδευτικού συστήματος να δείξει στους μικρούς μαθητές την ομορφιά και τον πλούτο της γλώσσας της Δημοκρατίας, του Θεάτρου, των Ευαγγελίων, της «γλώσσας των θεών» κατά τον Κικέρωνα. Θλιβερό αποτέλεσμα η λεξιπενία, η ασυνταξία και η ανορθογραφία που αναιρεί την ετυμολογική αναγνώριση και την ιστορική μνήμη.

Για πρώτη φορά το 2008, ο νόμος 3685 με τίτλο «Θεσμικό πλαίσιο για τις Μεταπτυχιακές Σπουδές» εισήγαγε εξαίρεση από τον κανόνα ότι αποκλειστική επίσημη γλώσσα και στις τρεις εκπαιδευτικές βαθμίδες είναι η ελληνική². Το άρθρο 9 παρ. 4 περ. γ' προβλέπει ότι «με απόφαση της Γενικής

¹ Wittgenstein Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, μετ. Θανάσης Κιτσόπουλος, επιμ. Ζήσιμος Λορεντζάτος, Αθήνα: Παπαζήσης, 1978.

² βλ. και άρθρο 1§4 Ν.1566 30/30,9 1985 με τίτλο "Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας και άλλες διατάξεις"(ΦΕΚ Α'167) ορίζει ότι: "γλώσσα διδασκαλίας, που αποτελεί και αντικείμενο συστηματικής διδασκαλίας και γλώσσα των διδακτικών βιβλίων των μαθητών και των εκπαιδευτικών είναι η δημοτική, όπως διαμορφώνεται από το λαό και τη δόκιμη λογοτεχνία, χωρίς την

Συνέλευσης Ειδικής Σύνοψης ορίζεται η γλώσσα συγγραφής της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας ή της διδακτορικής διατριβής». Από την απλή ανάγνωση του κειμένου προκύπτει ότι το ρήμα «ορίζεται» παραπέμπει ευθέως σε δυνατότητα περισσότερων επιλογών, πέραν της ελληνικής, δηλαδή καταλείπεται εν πρώτοις μια ευρεία διακριτική ευχέρεια σε όργανα διοίκησης των ΑΕΙ να επιλέξουν άλλη ή άλλες γλώσσες πλην της ελληνικής. Είναι, βέβαια, ασαφές εάν η ως άνω προβληματική για την προστασία της ελληνικής γλώσσας διάταξη παραμένει σε ισχύ με βάση τις μεταβατικές διατάξεις του νόμου 4009/2011 και συγκεκριμένα του άρθρου 80 παρ. 11 εδ. 1 που ορίζει ότι «μέχρι την έκδοση των Οργανισμών των Ιδρυμάτων για τα Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών και την ειπώνηση των διδακτορικών διατριβών εξακολουθούν να ισχύουν οι διατάξεις του ν. 3685/2008, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει». Κατ' αρχάς, τίθεται το ερώτημα εάν είναι συνταγματικώς ανεκτή η διάταξη αυτή, εάν και σε ποιο βαθμό συμβαδίζει με το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο.

Η συνταγματικότητα της διάταξης είναι ιδιαιτέρως αμφίβολη, διότι η ελληνική γλώσσα ως στοιχείο της εθνικής ταυτότητας τυγχάνει συνταγματικής προστασίας. Στο Σύνταγμα του 1952, η προστασία αυτή κατοχυρωνόταν ρητά από το άρθρο 107 ως εξής: «Επίσημος γλώσσα του κράτους είναι εκείνη εις την οποίαν συντάσσεται το Πολίτευμα και της ελληνικής νομοθεσίας τα κείμενα. Πάσα προς παραφθοράν ταύτης επέμβασις απαγορεύεται». Στο Σύνταγμα του 1974 η ρητή αυτή συνταγματική προστασία μπορεί να απαλειφθῆκε, πλην, όμως, εξακολουθεί να προκύπτει αβίαστα ερμηνευτικά τόσο από το άρθρο 1 παρ. 3 Συντ. σύμφωνα με το οποίο «όλες οι εξουσίες πηγάζουν από τον Λαό, υπάρχουν υπέρ αυτού και του Έθνους...», όσο και από το άρθρο 16 παρ. 2 που ορίζει ότι «η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης...»³. Σ' αυτό το επιχείρημα θα μπορούσε βεβαίως κάποιος να αντιτάξει την πρώτη παράγραφο του ίδιου του άρθρου 16, που προβλέπει ότι η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες και ότι η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους. Ωστόσο, το δεύτερο εδάφιο της παραγράφου διευκρινίζει ότι «η ακαδημαϊκή ελευθερία και η ελευθερία της διδασκαλίας δεν απαλλάσσονται από το καθήκον της υπακοής στο Σύνταγμα». Εξάλλου, εν προκειμένω, δεν τίθεται ζήτημα ελευθερίας καθώς οι μεταπτυχιακές εργασίες και οι διδακτορικές διατριβές είναι τίτλοι σπουδών που απονέμονται από το Πανεπιστήμιο στο πλαίσιο μιας προκαθορισμένης διαδικασίας εξέτασης άρρηκτα συνδεδεμένης με την επιστημονική γλωσσική επάρκεια.

αυτούσια μεταφορά ξένων λέξεων" βλ. επίσης ειδική μνεία και στα άρθρα 3§1γ',41δ',51γ',62ε' για τα νηπιαγωγεία, δημοτικά, γυμνάσια και λύκεια αντίστοιχα.

³ βλ. την Διοικ.Εφ Χανίων 115/2012

Η διάταξη του άρθρου 9 παρ. 4 περ. γ', εάν τελικά ισχύει, πρέπει να ερμηνευθεί συσταλτικά, διότι αποτελεί εξαίρεση στον γενικό κανόνα ότι η ελληνική παραμένει μόνη επίσημη γλώσσα του Κράτους. Έτσι, παρότι το γράμμα της διάταξης δεν διακρίνει, ο σκοπός της επιβάλλει επί μέρους διακρίσεις, όπως π.χ. μεταξύ αλλοδαπών και ημεδαπών φοιτητών. Τούτο διότι η εξωστρέφεια των ΑΕΙ δεν δικαιολογεί ούτε την επιβράβευση της φυγοπονίας (αποφυγή μεταφράσεως της διεθνούς βιβλιογραφίας και ορολογίας στα ελληνικά) ούτε την ανεύθυνη υπονόμηση της ελληνικής γλώσσας ούτε βεβαίως την θεσμική καθιέρωση μιας λανθάνουσας διγλωσσίας⁴. Αντιθέτως κάθε ερμηνευτική προσέγγιση που δεν διακρίνει, δηλαδή που εφαρμόζει την επίμαχη διάταξη επί παραδείγματι και επί Ελλήνων σπουδαστών, καταλήγει σε πολλά άτοπα.

Κατά πρώτον, επηρεάζει ή καλύτερα επαναπροσδιορίζει τα ελληνικά ΑΕΙ συνολικά, εφ' όσον το εύρος της παρέκκλισης παραμένει εν πολλοίς ακαθόριστο. Εν προκειμένω δεν διευκρινίζεται ούτε σε ποια γλώσσα θα πραγματοποιείται η υποστήριξη της ξενόγλωσσης μεταπτυχιακής εργασίας ή διδακτορικής διατριβής ούτε σε ποια γλώσσα θα τίθενται οι ερωτήσεις από τους εξετάζοντες καθηγητές και θα δίδονται οι απαντήσεις από τους εξεταζομένους.

Κατά δεύτερον δημιουργούνται φοιτητές «δύο ταχυτήτων», εφ' όσον εξουδετερώνεται η κοινωνική εξομάλυνση την οποία διασφαλίζει η χρήση της νικής: πλούσιοι και φτωχοί, απόφοιτοι δημοσίων ή ιδιωτικών σχολείων, της επαρχίας και της περιφέρειας, έχουν ίδια πρόσβαση στη μόρφωση. Διαφορετικά ευνοούνται απροκάλυπτα απόφοιτοι των ιδιωτικών κολλεγίων.

Τέλος θέτει σε κίνδυνο την γλωσσική ισοτιμία σε διεθνή fora όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση και το Δικαστήριο όπου, μέχρι τώρα τουλάχιστον, νομοθετικά κείμενα και δικαστικά (αποφάσεις, προτάσεις) μεταφράζονται επισήμως και στα ελληνικά. Ωστόσο με πρόσχημα την γενικευμένη οικονομική κρίση και πρόσθετο επιχείρημα το αλυσιτελές της προσπάθειας, εφ' όσον οι Έλληνες πανεπιστημιακοί επικοινωνούν άριστα μεταξύ τους σε ξένες γλώσσες, υπάρχει κίνδυνος περικοπής της «πολυτελούς» δαπάνης ως περιττής. Οι δυσμενείς συνέπειες για τη χώρα και τη γλώσσα είναι προφανείς.

Η απόφαση που ορίζει ως γλώσσα συγγραφής μεταπτυχιακής εργασίας ή διδακτορικής διατριβής άλλη από την ελληνική απαιτεί αιτιολογημένη γνώμη των αρμοδίων οργάνων προκειμένου να αιτιολογείται ειδικώς η ανάγκη απόκλισης από τον κανόνα της χρήσης της επίσημης γλώσσας του κράτους, ούτως ώστε να καθίστανται σαφείς, και κατά συνέπεια ακυρωτικώς ελεγκτέοι, οι ειδικοί λόγοι που επέβαλαν την επιλογή αυτή.

Η τελολογική συστολή ως προσήκουσα ερμηνευτική προσέγγιση προκρίνεται με βάση τον σκοπό της ρύθμισης, όπως σαφώς εκφράστηκε από

⁴ Πβ. Γεωργίου Μπαμπινιώτη, «"Τη γλώσσα" δεν "έδωσαν ελληνική" στο Πανεπιστήμιο της Κύπρου» στο *Η γλώσσα ως αξία. Το Παράδειγμα της ελληνικής*, Αθήνα: Gutenberg, 1994, σελ. 224.

τον ιστορικό νομοθέτη (α), καθώς και από επιχειρήματα συστημικά (β) και συγκριτικά (γ):

- α) Κατά τις εργασίες ψήφισης του νόμου, αποκαλύφθηκε η βούληση του ιστορικού νομοθέτη να προσδιορίσει στενά τον σκοπό της διάταξης. Θέτει όρια με γνώμονα κριτήρια όπως η αλλοδαπότητα, οι διεθνείς συνεργασίες ή ο ιδιαίτερος χαρακτήρας των ξενόγλωσσων φιλολογικών τμημάτων⁵. Πρόκειται για κριτήρια τα οποία ούτε το κύρος του ελληνικού πανεπιστημίου υποβαθμίζουν, ούτε τον κίνδυνο βαθμιαίου μαρασμού της επιστημονικής λειτουργίας της γλώσσας εμπεριέχουν⁶.
- β) Σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 2 περ. ε' του ν. 3685/2008, το Σχέδιο Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών περιλαμβάνει μεταξύ των άλλων στοιχείων που εξετάζονται από την Συνέλευση Ειδικής Σύνοψης και «τα μαθήματα, τη γλώσσα διδασκαλίας και τη διδακτική». Είναι πρόδηλο ότι εισάγεται η δυνατότητα διδασκαλίας και σε άλλες γλώσσες πέραν της ελληνικής. Είναι επίσης πρόδηλο ότι πρόκειται για εξαίρεση στον γενικό κανόνα. Ο νεώτερος νόμος 4076/2012 με τίτλο «Ρυθμίσεις Θεμάτων Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 159) στο άρθρο 5 παρ. 8 διευκρινίζει ότι από την δημοσίευσή του, «τμήματα των ΑΕΙ δύνανται να οργανώσουν αυτοδύναμα ή να συνδιοργανώσουν μεταξύ τους προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών με γλώσσα διδασκαλίας, εν όλω ή εν μέρει, *κατ' εξαίρεση*, ξένη γλώσσα». Ο εξαιρετικός χαρακτήρας της διδασκαλίας σε ξένη γλώσσα δηλώνεται ρητά προς άρση ενδεχόμενων αμφισβητήσεων και επιβεβαιώνει εκ νέου το περιορισμένο εύρος εφαρμογής όχι μόνον της συγκεκριμένης, αλλά και όλων των συναφών καινοτομιών.
- γ) Πολύ πρόσφατα (στις 28 του περασμένου Μαΐου) η γαλλική βουλή ενέκρινε την διεύρυνση της διδασκαλίας στην αγγλική γλώσσα στα πανεπιστήμια εν μέσω θύελλας εκατέρωθεν αντιδράσεων παρά τις τεθείσες προϋποθέσεις. Με ψήφους 289 έναντι 248 υιοθέτησε τον λεγόμενο νόμο Φιοραζό -από το όνομα της υπουργού Ζενεβιέβ Φιοραζό που τον

⁵ Ευριπίδης Στυλιανίδης: «Ένα άλλο ενδιαφέρον στοιχείο που εμπεριέχεται στο νομοσχέδιο είναι η δυνατότητα [...] κατά τη συγγραφή των διδακτορικών να χρησιμοποιείται και μία ξένη γλώσσα. Αυτό διευκολύνει τα ελληνικά Πανεπιστήμια και ΤΕΙ να προχωρήσουν σε διεθνείς συνεργασίες ή τους επιτρέπει να προσελκύσουν ξένους φοιτητές στην Ελλάδα» (*Πρακτικά Βουλής*, Ολομ., συνεδρίαση ΡΟΔ', 26 Ιουνίου 2008, σελ. 12496). Αναστάσιος Κουράκης: «Εμείς θεωρούμε ότι μόνο κατ' εξαίρεση-παραδείγματος χάριν στα τμήματα ξένων φιλολογικών- και με αιτιολογημένη γνώμη των αρμοδίων οργάνων θα πρέπει να ορίζεται ως γλώσσα [...] συγγραφής μεταπτυχιακής εργασίας ή διδακτορικής άλλη από την ελληνική» (*Πρακτικά Βουλής*, όπ. παρ., σελ. 12533).

⁶ Αναστάσιος Κουράκης: «... είναι λάθος να επιμείνουμε να μπορεί να γραφεται το διδακτορικό σε οποιαδήποτε άλλη γλώσσα πέραν της ελληνικής, γιατί αυτό το γεγονός υποβαθμίζει το κύρος των ελληνικών πανεπιστημίων και κινδυνεύει να οδηγήσει βαθμιαία στο μαρασμό της επιστημονικής διάστασης της λειτουργίας της ελληνικής γλώσσας. Είναι απαράδεκτο τα αποτελέσματα της έρευνας που γίνεται σε ελληνικό ίδρυμα να μην είναι προσβάσιμα σ' όλους τους Έλληνες πολίτες στη μητρική τους γλώσσα» (*Πρακτικά Βουλής*, όπ. παρ., σελ. 12532-12533).

πρότεινε- για «την ανώτερη εκπαίδευση και την έρευνα». Κατά την υπουργό, ο νέος νόμος αποβλέπει στην αύξηση της ελκυστικότητας των γαλλικών πανεπιστημίων και την βελτίωση της επαγγελματικής επιτυχίας των σπουδαστών. Το επίμαχο άρθρο 2 τροποποίησε το άρθρο N.121 του Κώδικα Εκπαίδευσης που όριζε την γαλλική ως γλώσσα διδασκαλίας, διεξαγωγής των εξετάσεων και των διαγωνισμών και εκπόνησης των διδακτορικών διατριβών και των διπλωματικών εργασιών, αυξάνοντας τις ήδη προβλεπόμενες εξαιρέσεις. Συγκεκριμένα, προσέθεσε την περίπτωση διδασκαλίας που πραγματοποιείται στο πλαίσιο κάποιας συμφωνίας με αλλοδαπό ή διεθνή φορέα από τους προβλεπόμενους στο άρθρο N.123-7 ή στο πλαίσιο προγραμμάτων που τυγχάνουν ευρωπαϊκής χρηματοδότησης. Παρά την θέσπιση κριτηρίων που περιορίζουν την ευρεία χρήση της, η διάταξη επικρίθηκε σφοδρά, καθώς θεωρήθηκε ότι η εμπορευματοποίηση της παιδείας θα επιφέρει την καταστροφή της γαλλικής γλώσσας ως «καιατάλληλης» για τον ανταγωνιστικό κόσμο της πώλησης εξειδικευμένων γνώσεων και για τούτο ότι επιβάλλεται να απορριφθεί το ανταγωνιστικό μοντέλο γενικευμένης ιδιωτικοποίησης ακόμη και τομέων όπως η υγεία, η παιδεία και ο πολιτισμός. Την αντίθεσή τους εξέφρασαν πολλοί πνευματικοί άνθρωποι με χαρακτηριστικό παράδειγμα τον Μπερνάρ Πιβό. Κατά την γνώμη του η εισαγωγή στα πανεπιστήμια της αγγλικής ως γλώσσας έκφρασης της επιστήμης και του σύγχρονου κόσμου θα ακρωτηριάσει και θα φτωχύνει την γαλλική που θα καταντήσει μια γλώσσα κοινότοπη και νεκρή. Στις 12 Φεβρουαρίου είχε προηγηθεί κατάθεση πρότασης νόμου από 36 σοσιαλιστές γερουσιαστές για «την ελκυστικότητα των γαλλικών πανεπιστημίων» στο οποίο προβλεπόταν, ειδικά για όσους φοιτητές δεν είχαν επαρκή γνώση της γαλλικής, η δυνατότητα σπουδών, διδασκαλίας, εξετάσεων και σύνταξης ερευνητικών εργασιών σε μία άλλη γλώσσα, οπότε όμως θα ήσαν υποχρεωμένοι να παρακολουθήσουν κύκλο μαθημάτων γαλλικής γλώσσας και πολιτισμού.

Η προϊούσα κυριαρχία της αγγλικής γλώσσας στην Ευρώπη θέτει το γενικότερο ερώτημα της ισότιμης επιβίωσης των «μικρότερων» ή «μικρών» γλωσσών.⁷ Βεβαίως, το φαινόμενο έχει και θετικές πλευρές, όπως η ευκολία της επικοινωνίας, η ευχέρεια των συναλλαγών, η εξοικονόμηση χρόνου και χρήματος. Ωστόσο, έντονη είναι η ανησυχία για τον κίνδυνο γλωσσικού και πολιτιστικού επεκτατισμού της αγγλικής.⁸ Μια ενιαία γλώσσα θα ισοπεδώσει τις

⁷ Αστέριος Ροντούλης: «... σε μια εποχή παγκοσμιοποίησης, που οι εθνικές γλώσσες ιδιαίτερος μικρών εθνών υφίστανται μεγάλη πίεση, είναι τουλάχιστον προσβλητικό για το ελληνικό πανεπιστήμιο να μπορεί να ειπونهθεί διδακτορική διατριβή ή μεταπτυχιακή εργασία σε μία άλλη γλώσσα πλην της ελληνικής» (*Πρακτικά Βουλής*, όπ. παρ., σελ. 12533).

⁸ Βλ. ενδεικτικά Fritz Nies, *L'Europe pense en plusieurs langues/ Europa denkt mehrsprachig*, Tübingen: Narr 2005 και Serge Halimi, «Contre la langue unique», *Le Monde diplomatique* n° 711, juin 2013.

διαφορετικές πολιτιστικές κληρονομίες και θα καταδικάσει τη δημιουργική σκέψη σε στειρότητα και ομοιομορφία.

Η άνευ προϋποθέσεων και ως εκ τούτου ανεξέλεγκτη χρήση της αγγλικής στο ελληνικό Πανεπιστήμιο κινδυνεύει να μετατρέψει την ελληνική σε γλώσσα δεύτερης κατηγορίας, μειωμένης, «επαρχιακής», εμβέλειας, αποκομμένης από την σύγχρονη επιστημονική ορολογία, μικρής ανταποδοτικότητας για όσους επιδιώκουν διεθνείς σταδιοδρομίες. Σε κάθε περίπτωση θα απολέσει μια βασική λειτουργία της, την μετάβαση από το *εγώ* στο *εμείς*, δηλαδή την έκφραση της συλλογικής ταυτότητας. Το θέμα είναι κυρίως πολιτικό παρά τη σημαντική νομική του διάσταση. Πάντως, *de lege ferenda*, εν όψει μάλιστα της συνταγματικής αναθεώρησης, η ρητή πρόβλεψη στον ίδιο τον καταστατικό χάρτη για την προστασία της εθνικής ταυτότητας και της ελληνικής γλώσσας προκρίνεται όχι απλώς ως θεμιτή αλλά ως αναγκαία.